ASPECTS OF REALIA TRANSLATION IN THE NOVEL ION BY LIVIU REBREANU

Nagy Imola Katalin, Assist. Prof., PhD, Sapientia University of Tîrgu Mureş

Abstract:În acest studiu analizăm aspecte legate de traducerea romanului Ion de Liviu Rebreanu în limba maghiară, traducere realizată de traducătorul şi profesorul Oláh Tibor. Demersul nostru doreşte să abordeze în special cuvintele şi expresiile care pot fi considerate referinţe culturale sau cultureme. Romanul lui Rebreanu este un text înţesat de elemente cu statut de culturem, cu sintagme care ţin de existenţa cotidiană a comunităţii din satul Pripas, expresii legate de sărbători, nume proprii, antroponime şi toponime, cu sau fără încărcătură simbolică, denumiri legate de gospodărie, haine, dansuri, etc. Din acest motiv, vom identifica principalele tehnici de traducere, printre care traducerea prin substituire culturală sau adaptarea, înlocuirea, transferul sau împrumutul de termen însoţit sau nu de transcriere.

Cuvinte cheie: *traducere, culturem,referinţe culturale, tehnici de traducere, echivalenţă culturală*

Abstract: *In this study we approach different aspects of the the translation of Rebreanu's novel, Ion, into Hungarian. Rebreanu's novel was translated into Hungarian by Tibor Oláh. We analyse the main tehniques and strategies of translating cultural terms or realia. The translation of Ion involves extensive use of techniques like cultural substitution, adaptation, replacement, transfer and/or transcription.*

Keywords: translation, realia, cultural reference, translation techniques, cultural equivalence

Apariţia unui scriitor român de talia lui Liviu Rebreanu se încadrează în tendinţele generale ale literaturii europene. E vorba „de un spirit al epocii, care îngloba chintesenţa creaţiei europene la limita schimbării celor două secole. În 20-30 de ani s-a plămădit ceea ce mai târziu avea să se numească aventura spirituală a secolului al XX-lea. Din acest fond nepreţuit, constituit într-un moment în care proza europeană părea că stagnează şi că nu are nici o perspectivă, au pornit direcţii variate, înnoitoare, conservatoare, moderate, pe care foarte puţini în epocă le-ar fi bănuit. Acestui spirit european i s-a integrat în primele decenii ale secolului al XX-lea şi scriitorul român Liviu Rebreanu" (Stancu, 1986, 68)

Firul epic din *Ion* este binecunoscut. Romanul prezintă drama unui flăcău sărac din satul Pripas, Ion Pop al Glanetaşului. Chipeşul şi inteligentul flăcău este sărac lipit şi o iubeşte pe frumoasa Florica, săracă şi ea. Decis să găsească o cale de a scăpa de sărăcie, Ion o seduce pe Ana, fiica urâţică şi slăbănoagă a lui Vasile Baciu, cu scopul de a-l obliga pe acesta să i-o dea pe Ana de nevastă, şi mai ales, să-i dea zestrea care l-ar scoate pe Ion din nesuferita stare de mizerie materială. Vasile Baciu, care şi-l dorea ca ginere pe George Bulbuc, se supără enorm la aflarea veştii, dar până la urmă se vede nevoit să-şi dea acordul. Bătută pe rând de tată şi de bărbat, Ana

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

se spânzură într-un final, după ce aduce pe lume un copil plăpând, care va muri şi el. Ion începe să asculte tot mai intens de glasul iubirii, şi începe să o curteze tot mai intens pe Florica, devenită între timp soţia lui George Bulbuc. Acesta află de adulter, şi pune la cale planul uciderii lui Ion. Feciorul Glanetaşului e ucis cu sapa de către George, care e luat apoi la ocnă. Pământurile pentru care Ion se zbătuse atât, devin proprietatea bisericii. Romanul se împarte în două părţi - *Glasul pământului* şi *Glasul iubirii*. Un fir narativ paralel urmăreşte viaţa şi existenţa inteligheţiei rurale.

Romanul lui Rebreanu este un text înţesat de elemente cu statut de culturem, cu sintagme care ţin de existenţa cotidiană a comunităţii din satul Pripas, expresii legate de sărbători, nume proprii, antroponime şi toponime, cu sau fără încărcătură simbolică, denumiri legate de gospodărie, haine, dansuri, etc. Din acest motiv, vom identifica principalele tehnici de traducere, așa cum ele apar în traducerea romanului *Ion* de Liviu Rebreanu în limba maghiară, traducere realizată de traducătorul şi profesorul Oláh Tibor.

Realiile sau culturemele au fost definite mai întâi de Vlahkhov şi Florin (1970) ca fiind elemente textuale care furnizează culoare locală şi istorică (Shutteleworth- Cowie, 2007, 139) Realia este un termen provenit din rusescul *Realii*. Culturemele sunt caracteristice mai degrabă textelor literare decât celor tehnice şi pun probleme de (ne)traductibilitate. Vlahkhov şi Florin (1970, 438) definesc culturemele sau realiile ca fiind cuvintele şi expresiile dintr-o limbă națională care denumesc obiecte, concepte sau fenomene caracteristice unui anumit mediu geografic şi cultural, realităților cotidiene sau specificului socio-istoric al națiunii sau țării resppective. Aceste cuvinte şi expresii dau culoarea națională, locală sau istorică şi, de multe ori, nu au corespondente sau echivalente în alte limbi. Culturemele sau realiile sunt definite ca elemente lexicale specifice unei culturi anume[1]. B. Osimo[2] citează definiția lui Vlahov şi Florin, definiție conform căreia culturemele sunt cuvinte sau sintagme are reprezintă obiecte, concepte sau fenomene tipice unui spațiu geografic dat, al vieții materiale sau particularităților socio-istorice al unor populații sau națiuni anume, cuvinte sau sintagme care poartă astfel o coloratură specifică, neexistând astfel termeni echivalenți în alte limbi sau culturi. În ceea ce privește traducerea acestor lexeme dependente cultural, procedeeele cele mai populare sunt transcrierea, împrumutul, calchierea, explicația, toate având ca scop principal identificarea unui echivalent cultural sau funcțional.

Noţiunea de culturem desemnează orice suport de semnificare dintr-o cultură, orice termen care poartă o informație culturală. Culturemul mai poartă denumirea de realii (*realia* în limba emgleză, *reália* în limba maghiară). Georgiana Lungu Badea definește culturemul ca fiind un „Concept complex, (care) derivă din varietatea fenomenelor şi realităţilor pe care le desemnează. El apare în metalimbajul teoreticienilor traducerii şi al traducătorilor din necesitatea de a reconsidera din perspectiva teoriilor despre traducere anumite aspecte,

[1]*lexical items designating elements specific to a particular culture*, http://www.translationdirectory.com/article475.htm, 2011.10.31

[2][*realia are] words (and composed expressions) [...] representing denominations of objects, concepts, typical phenomena of a given geographic place, of material life or of social-historical peculiarities of some people, nation, country, tribe [sic], that for this reason carry a national, local or historical color; these words do not have exact matches in other languages*http://www.logos.it/lang/transl_en.html

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

tradiţional cercetate şi studiate de lingvistică (precum conotaţiile, câmpurile semantice etc), în vederea constituirii aparatului critic adecvat acestui proces. Deoarece fac aluzie la un context extralingvistic, la o situaţie, culturemele pot fi istorice, culturale, literareetc." (Lungu Badea, 2004, 24-68)

Kim Ebensgaard Jensen îl citează pe Newmark atunci când distinge între limbajul universal, limbajul cultural şi limbajul personal[3]. Culturemele, crede el, se situează la nivelul limbajului cultural, deoarece acest tip de limbaj cuprinde concepte specifice unei culturi și/sau unei subculturi date.

Lungu-Badea definește conceptul de *culturem* drept unitatea minimală purtătoare de informaţie culturală care nu se descompune în vederea perceperii sensului şi realizarea traducerii, întrucât această operaţie ar perturba receptarea corectă a sensului de către destinatar (cititor, traducător etc.) şi, prin urmare, ar produce alterarea intenţiei autorului.

Cercetătoarea de la Timișoara definește astfel referinţele culturale:

-„în mod absolut, adică în raport cu un reper standardizat şi exterior, cel mai apropiat posibil care să permită încadrarea cu uşurinţă a obiectului şi să corespundă ansamblului de civi lizaţie de referinţă;

-în raport cu un reper intern, adică în funcţie de poziţia rela tivă a trăsăturilor unice faţă de celelalte, fără să se ţină cont de ceea ce este extern.

Unele cultureme au valoare absolută şi traducătorul este dator săo păstreze, să o gloseze, să o comenteze ... în textul ţintă printr-o analiză ... a textului de origine şi a efectelor intenţionate de autor. Am definit aici traducerea culturală şi, implicit, semantică. De asemenea, traducătorul poate propune unculturem, o altă referinţă culturală echivalentă pentru transferarea obiectului în sistemul de referințe ....

Imaginea completă a traducerii culturemelor şi evaluarea tralucerii acestora a scos în relief faptul că problema de transfer a culturemelor nu constă în a păstra fidelitatea faţă de formă, adesea surprinzător de uşor de restituit, ci în a fi fidel conţinutului, dar mai a les ambianţei culturale în care se actualizează semnificaţia. I Meritele traduceri ale unui acelaşi text sursă variază în funcţie de obiectivul pe care şi și-a stabilit traducătorul înainte de a începe traducerea. Prin urmare, finalitatea traducerii va influenţa alegerile pe care le va face traducătorul. ...

în încercarea de a identifica situarea faţă de traducere se disting două tipuri de discurs: al traducătorilor consacraţi (la rândul lor, valorizante şi non valorizante).... şi al non-traducătorilor (lingvişti, cercetători, critici ai traducerii,de obicei traducători ocazionali)." (Lungu Badea, 2004, 24-68) Obiectivul Georgianei Lungu Badea, așa cum autoarea mărturisește în introducerea la volumul *Teoria culturemelor, teoria traducerii* este acela de a propune și

[3] Translation and Translation Theory, fall 2008 Kim Ebensgaard Jensen
Lecture notes, week 4 (39) University of Aalborg, http://www.hum.aau.dk/~kim/OT08/OTLN4.pdf

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

promova un tip de traducere culturală în cazul acelor elemente și structuri care sunt purtătoare de informație culturală. Culturemele sunt nimic altceva decât aceste elemente purtătoare de informație culturală, numite de alți cercetători *termeni culturali, aluzii culturale,referinţe culturale, etc.*

Există patru categorii majore de cultureme (Vlahkhov și Florin, 1970, 438):a. geografice și etnografice, b. folclorice şi mitologice, c. din viața cotidiană, d. socio-istorice.

Newmark (1988) oferă o listă care cuprinde tipurile de cultureme sau realii. Astfel există cultureme în domeniile:

Ecologiei: nume legate de floră, faună, vânt, câmpuri, formațiuni geografice, etc.

Al culturii materiale : mâncare, îmbrăcăminte, tipuri de case, așezări umane, forme de transport, etc.

Al culturii sociale : muncă, relaxare

Al organizațiilor, al obiceiurilor: concepte politice sau administrative, concepte religioase, fenomene artistice, etc.

Domeniul gesturilor și al obiceiurilor.

În acest studiu vom subsuma termenului de culturem acele sintagme (cuvinte, combinații de cuvinte, expresii) care se referă la existența etnică, culturală a unei populații date (comunitatea sătească din romanul lui Rebreanu, *Ion*), toate elementele lingvistice ce țin de cultura materială, spirituală, administrativă, comunicațională a acelei populații sau comunități. Astfel, în partea de analiză ne vom apleca asupra unor termeni și sintagme legate de gospodărie, casă, îmbrăcăminte, mâncăruri speciale, modalități de adresare, formule de salut sau de relaționare socială, antroponime și toponime, cu atât mai mult, cu cât multe din expresiile din corpusul nostru sunt incluse de către Magda Jeanrenaud (2006, 146) în categoria onomasticii care se întinde pe trei domenii: antroponimia (studiul numelor proprii), toponimia (investigaţia asupra numelor de locuri), şi cel de-al treilea, axat pe referenţii culturali (sărbători, instituţii etc).

În cazul culturemelor, alegerea unei tehnici de traducere este un proces complex. În literaturatraductologică se vorbește de mai multe strategii și tehnici de traducere a referinţelor culturale. Astfel, potrivit lui Baker (1992/2006: 26-42), traducătorii profesioniști ar trebui să folosească un număr de strategii pentru a se ocupa de non-echivalență la nivelul cuvântului. Printre acestea, ea menționează:

a) Traducerea printr-un termen mai general
b) Traducerea printr-un termen neutru/ mai puțin expresiv
c) Traducerea prin substituire cultural
d) Traducerea folosind un cuvânt împrumutat sau un cuvânt împrumutat plus explicație
e) Traducerea prin parafrazare folosind un termen înrudit
f) Traducerea prin parafrazare folosind cuvinte neînrudite
g) Traducerea prin omisiune
h) Traducerea prin ilustrare.

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

Kinga Klaudy pune problema culturemelor în a sa carte *Languages in translation* (2003) și afirmă că traducerea acestor elemente impregnate culturale nu este simplă deloc. Nu e vorba neapărat de fenomenul imposibilității traducerii, ci mai degrabă de faptul, că o traducere adecvată a acestor lexeme presupune o evaluare a cunoștințelor și capacităților interpretative ale culturii țintă de a semnifica și înțelege elementele culturale. O traducere adecvată a culturemelor este și o problemă sociolingvistică, care depinde mult de posibilitățile și inventarul lexical al limbii în care se traduce. (Klaudy, 2003, 41-42)

Vlahkhov și Florin (1970, 438) propun șase modalități de traducere a culturemelor, și anume: transcrierea, calcul, formarea unui cuvânt nou, asimilarea, traducerea aproximativă, respectiv traducerea descriptivă sau explicitarea.

Într-un studiu dedicat problemei traducerii culturemelor[4], Mária Szijj pune în discuție traducerea acelor elemente apparent sau chiar netraducetibile, care se referă la obiecte sau concepte necunoscute în limba țintă. Aceste elemente, numite cultureme sau realii sunt numite de autoarea studiului lexeme fără echivalent (*ekvivalens nélküli lexika*) sau elemente cu încărcătură culturală (*kulturálisan kötött nyelvi elemek*). Printre metodele de traducere în cazul culturemeleor Mária Szijj amintește : omiterea, transliterarea, preluarea fără schimbare, generalizarea, explicitarea și transformarea totală. Dintre acestea, traducătorii recurg cel mai frecvent la explicitare (adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ) și generalizare. (Szijj, 2010, 2) Explicitarea sau adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ se utilizează în special în cazul toponimelor, a fitonimelor sau a numelor de animale sau evenimente istorice care pot fi necunoscute cititorilor din cultura țintă.

Newmark (1988) propune următoarele soluții de traducere a culturemelor:

- Substituția culturală (*Cultural substitution*)
- Transferul sau tehnica împrumutului lexical (*Transference / borrowing technique*)
- Utilizarea unui cuvânt împrumutat cu o explicație suplimentară (*Use of a loan word with an explanation*)
- Tehnica explicației sau a descrierii (*Explanatory / descriptive technique*)
- Generalizarea (*Generalisation*)
- Neutralizarea (*Neutralisation*)
- Omiterea unui element (*Omission*)
- Adăugirea (*Addition*)
- Modularea (*Modulation*)
- Concretizarea (*Concretisation*)
- Traducerea metonimică (*Metonymic translation*)
- Calchierea (*Calque*)
- Parafraza (*Paraphrasing*).

[4]Szijj Maria, **Fordítsuk-e paellának a ludaskását?. Reáliák fordítása,** https://www.yumpu.com/hu/document/view/19405287/tovabb

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

Cercetătoarea de la Iași Rodica Dimitriu subliniază rolul esențial al traducerii elementelor culturale, dat fiind faptul, că traducerea implică nu doar o mediere între limbi, ci și o mediere între două culturi (Dimitriu, 2002, 71) Printre tehnicile de traducere a culturemelor, Dimitriu înșiră, după modelul propus de către Javier Aixelá (într-un articol apărut în 1996, *Culture-Specific Items in Translation*, in Roman Alvarez și Carmen Africa M. Vidal, eds, *Translation. Power, Subversion*, Clevedon, Multilingual Matters, 52-78), câteva strategii care cuprind, la rândul lor, câteva tehnici de traducere a culturemelor. Astfel, după Dimitriu (2002, 72-75) există :

1. strategia conservării elementului cultural:
    - prin repetiție, numit și transfer sau împrumut cultural (*repetition, loan transfer, cultural borrowing*): de exemplu cazul toponimelor (Milano, Seattle)
    - adaptare ortografică ușoară (*slight orthographic adaptation*): de exemplu toponimele Marseilles-Marsilia;
    - traducere lingvistică sau neculturală (*linguistic, non-cultural translation*): cazul în care traducerea se bazează pe intertextualitate, traduceri anterioare sau transparența lingvistică a culturemelor: de exemplu dolari, mărci, inchiziție;
    - mărci extratextuale (*extratextual gloss*): folosirea notelor de la subsolul paginii, a glosariilor care explică anumite elemente, fără a amesteca textul propriu zis al traducerii cu explicația;
    - mărci intratextuale (*intratextual gloss*): cazul în care explicația devine parte integrantă a textului, de exemplu Cișmigiu Park, the monastery of Voroneți.
2. strategia substituirii elementului cultural:
    - sinonimia parțială (*partial synonymy*): se folosește cu scopul evitării repetiției elementului cultural;
    - generalizare limitată (*limited universalization*): pentru cazurile în care înțelesul culturemului este prea obscur, se recurge la utilizarea unui alt termen din cultura sursă (five grand=five thousand dollars, tradus prin cinci mii de dolari);
    - generalizare absolută (*absolute universalization*): folosirea unui termen neutru, fără conotații culturale, de exemplu plum brandy pentru țuică;
    - naturalizare (*naturalisation*): înlocuirea unui termen specific din textul sursă cu un termen specific culturii țintă: leu pentru dolar, Renault pentru Dacia;
    - ștergerea sau omiterea (deletion);
    - creație autonomă (*autonomous creation*), atunci când traducătorul recurge la a soluție autentică, creată de el.

Trecând în revistă toate modalitățile de traducere a elementelor cu valoare culturală, putem conchide că printre cele mai importante modalități de traducere a culturemelor, menționate de majoritatea cercetătorilor, se numără: circumscrierea, înlocuirea sau substituirea, omisiunea, explicitarea prin adăugarea unei/unor lexeme explicative, compensarea, generalizarea.

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

Una dintre întrebările frecvente legate de cultureme este dacă numele proprii sunt sau nu elemente purtătoare de informație culturală. Răspunsul, la modul simplu, este că unele nume proprii sunt cultureme, iar altele nu.[5] „Numele proprii sunt studiate de onomastică, respectiv de antroponimie (patronimie, matronimie, hipocoristice), toponimie (oronimie, hidronimie), dar unele dintre ele se înscriu în categoria referinţelor culturale (sărbători religioase, evenimente istorice, instituţii, manifestări sociale, culturale etc). în raport cu ansamblul numelor, numele proprii se caracterizează printr-o stabilitate referenţială absolută în folosire, deoarece referentul unui nume propriu este, în mod normal, unic. Se poate vorbi despre numele normal şi realist ori despre cel simbolic, descriptiv, evocativ — transparent sau opac —, dar şi despre numele normal, tipic, şi numele artificial, compozit, parodic, atipic, cu sonorităţi stridente şi contraste stilistice lăuntrice." (Lungu Badea, 2005, 121)

După ce trece în revistă câteva contribuții legate de teoria numelor propriu (numele propriu individualizează obierctul desemnat, deosebindu-l de alte obiecte din aceeaşi clasă vs. numele comun diferenţiază numai de la clasă la clasă; numele propriu se aplică unui individ vs. numele comun se aplică unui grup: numele comune se traduc vs. numele proprii nu se traduc), Ilie Dan (2006, 9-23), ajunge la concluzia că din categoria numelor proprii fac parte numeroase tipuri de cuvinte (antroponime, toponime, apelative, etc), iar traducerea sau netraducerea lor nu este câtuși de puțin simplă.

Din punct de vedere lingvistic, numele proprii se referă la cineva sau la ceva, prin urmare sunt monoreferenţiale, în timp ce substantivele comune sunt noţiuni polirefenţiale. Se traduc deci numele proprii? Unele da, altele nu, dar în orice caz traducerea lor nu este un demers traductologic simplu. Numele proprii cu statut de culturem sunt înțelese cu ușurință de către utilizatorii limbii-sursă, dar dacă traducătorul nu reușește să surprindă acea încărcătură culturală cuprinsă în acestea, nu recurge la o modalitate de explicitare a acesteia și nu surprinde importanța contextului, traducerea nu va fi una reușită. „În situaţiile în care scriitorii creează nume proprii noi, pentru oameni şi locuri, apelând la diverse procedee: metateză, inversiune, palindrom etc, traducerea lor este ori ar trebui să fie însoţită de comentariile traducătorilor, în note, sau ar trebui precedată de explicaţii incluse în studii introductive, prefeţe, postfeţe etc... Nu toate numele

[5]Numele proprii sau substantivele proprii sunt definite în Dex astfel:**propriu** a. **1.** ce aparține excluziv cuiva: *e propriul său fiu;* **2.** care poate servi la: *teren propriu la zidit;* **nume propriu,** personal sau individual, în opoziţiune cu nume *comun;* **sens propriu,** literal sau real, în opoziţiune cu *figurat.*
Sursa: Şăineanu, ed. a VI-a (1929)

PRÓPRIU ~e (~i) 1) Care este proprietatea cuiva; care aparține unei persoane; individual. ◊ **Nume** (*sau* **substantiv**) **~** nume dat unei ființe sau unui lucru pentru a le deosebi de alte ființe sau lucruri. 2) Care întrunește trăsături ce individualizează; tipic; specific; distinctiv; caracteristic.**Pronunțare ~e.** 3) Care este în concordanță deplină; adecvat; potrivit. 4) (*despre cuvinte*) Care redă exact ideea ce trebuie exprimată. ◊ **Sens** ~sens inițial, de bază. **~-zis** la drept vorbind; de fapt. /<lat. *proprius,* fr. *propre*
Sursa: NODEX (2002)
PRÓPRIU, -IE, *proprii,* adj. **1.** Care aparține în mod exclusiv cuiva; personal. ◊ *Nume* (sau *substantiv) propriu* = nume care se dă unui lucru sau unei ființe spre a le deosebi de alte lucruri sau ființe din aceeași categorie și care se scrie cu inițială mare. **2.** Caracteristic, specific. **3.** Care este bun pentru...; indicat, potrivit, adecvat.(Despre cuvinte, despre termeni) Care redă exact ideea ce trebuie exprimată. ◊ Expr. *Propriu-zis*= de fapt, la drept vorbind. ♦ (Despre sensuri) De bază, prim. – Din lat. **proprius,** fr. **propre.**
Sursa: DEX '09 (2009)

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

proprii sunt creaţii auctoriale, unele, ca *Ion* sau *Hiena,* trimit la o pluralitate de indivizi, referentul unic al unui nume este deci o iluzie socio-culturală, risipită doar atunci când interlocutorul/receptorul cunoaşte o persoană cu acest nume sau atunci când un element contextual vine să clarifice sensul, de exemplu „...din Troia" sau „...al lui Rebreanu". Este, prin urmare, anormală folosirea unui nume propriu necunoscut receptorului, dacă numele nu este însoţit de clemente care să stabilească legătura dintre el şi persoana, realitatea, lucrul desemnate de el. ...
În linii mari, aşa stau lucrurile în traducerea numelor proprii, ..., cele mai interesante aspecte derivă din transferul numelor proprii purtătoare de informaţie culturală, cultureme, care nu se lasă transcodate decât cu riscul entropiei stilistice şi semantice."(Lungu Badea, 2005, 123)

Magda Jeanrenaudvorbeşte de trei modalităţi de tratare a numelor proprii, traducerea, substituirea sau transcrierea. „Dacă acceptăm că numele propriu are particularitatea de a trimite la un referent unic, ce nu are un echivalent în cultura-ţintă, atunci el nu poate fi tradus şi trebuie preluat ca atare; dar dacă se constată că există cazuri cînd acesta comportă şi un alt sens, suprapus peste cel de bază, atunci strategia de traducere trebuie să aibă în vedere particularităţile fenomenului de civilizaţie sau de cultură care trebuie traduse, atît din perspectivă extratextuală - adică ţinînd cont de ponderea sa în cadrul culturii--sursă -, cît şi intratextuală - cîntărind dacă acesta are o pondere punctuală sau afectează ansamblul textului original. Genul în care se încadrează textul de tradus contează şi el în deciziile traducţionale, un text cu o largă pondere informativă necesitînd altfel de decizii traductive decît un text în care funcţia poetică sau incitativă este preponderentă. Din perspectiva celuilalt pol, cel al receptării, strategia de traducere va trebui să ţină seama de structura publicului-ţintă şi de capacitatea acestuia de a accepta diferenţa culturală.... , cît şi de modul în care se combină ei în funcţionarea unui text anume, traducătorul va opta fie pentru o operaţie de împrumut direct, însoţită, după caz, de o notă de subsol, fie pentru calcuri, echivalenţe sau explicitări." (Jeanrenaud, 2006, 146-147)

Lungu Badea face pledoaria traducerii culturale în cazul numelor proprii, deoarece„Un text este format din cuvinte, dar şi din cultură. De aceea, traducerea lingvistică şi traducerea culturală coexistă. Este adevărat însă că, dacă avem în vedere traducerea culturală exactă, intrăm indiscutabil şi iremediabil în sfera intraductibilului. Sensul de dincolo de cuvinte nu este acelaşi în franceză, română, germană sau în engleză, nici pentru termeni specifici culturilor amintite, nici pentru cuvinte simple. Pentru a efectua o traducere culturală exactă, ar trebui să „împănăm" textul-ţintă de note de subsol, riscând uneori să avem o disproporţie între cantitatea notelor şi cantitatea textului tradus, cu înclinaţie netă în „favoarea"notelor". (Lungu Badea, 2005, 135)

Michel Ballard, autorul volumului *Numele proprii în traducere*, citează opinii care susţin tranşant necesitatea modificării numelor proprii greu de pronunţat, cu riscul ştergerii diferenţelor culturale şi a culorii locale, mai degrabă decît periclitarea calităţii unei reprezentaţii şi, implicit, a efectului scontat pe lîngă publicul-ţintă. „Onomastica literară şi natura cvadridimensională a numelor proprii, locul acordat numelor proprii în diferiteparatexte şi referinţe culturale pretind, uneori, explicaţii paratextuale sau operaţii traductive „re-active". Astfel, (in)traductibilitatea numelor proprii literare,... atinge nu numai aspecte diferite ale analizei traductologice, ci și problema semantismului numelor proprii." (Ballard, 2011, 27)

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

Onomastica se întinde pe trei domenii: antroponimia (studiul numelor proprii), toponimia (investigaţia asupra numelor de locuri), şi cel de-al treilea, axat pe referenţii culturali (sărbători, instituţii etc). în cazul denumirilor geografice, traducerea poate să practice fie împrumutul, fie să recurgă la o denumire diferită." (Jeanrenaud, 2006, 146)

În ceea ce privește traducerea numelor proprii, trebuie să distingem antroponimele de toponime, hidronime şi alte categorii de substantive proprii. Remarcăm faptul, că numele persoanelor sau antroponimele în general nu se traduc, eventual se procedează la transcriere. Astfel, în traducerea literară (şi nu numai), numele personajelor sau al autorilor rămâne netradus (*Heathcliff, Nică, Bornemissza Gergő, Karl May*) Un caz special este acela al numelor proprii cu încărcătură simbolică (vezi literatura pentru copii, numele comice din literatura dramatică), acestea nu ar putea satisface pe de-a-ntregul intenţionalitatea textului-sursă dacă nu ar fi traduse păstrându-se într-o măsură cât mai mare cu putință acea informație cu valoare simbolică, de obicei referitoare la caracterul personajului (*Winnie the Pooh* a devenit *Ursulețul Winnie* în limba română și *Micimackó* în limba maghiară).

Individualizarea se face, deci prin stabilirea paternității sau a filiației materne (*a Glanetașului, a vădanei lui Dumitru*) dar și prin porecle referitoare la defecte de caracter sau de comportament, aspect fizic, fel de a vorbi, evenimente de viață, îndeletniciri sau loc de baştină. Poreclele devin supranume cu rol de identificare, ca mărci onomastice distinctive.

În privința denumirilor geografice, trebuie să precizăm că numele oraşelor, a formelor de relief, a râurilor, mărilor sunt traduse din limba sursă în limba țintă în cazul în care există o traducere oficial recunoscută, înrădăcinată cultural și istoric în comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Se poate recurge la procedeul explicitării prin adăugare lexemelor *oraș, sat, râu*, *munții, dealul* etc. Astfel *Thames* din limba engleză poate fi tradus ca *râul Tamisa* în română sau *Temze (folyó)* în limba maghiară, *Radna* lui Slavici se traduce *Óradna* sau *munții Căliman* devin *Kelemen havasok* în limba maghiară. În cazul în care nu există un nume alternativ în limba țintă, toponimul rămâne netradus dar de obicei explicitat: *Craiova* este *Craiova város* în limba maghiară. Atunci când se explicitează, trebuie să se țină cont de specificitățile terminologiei teritorial-administrative a limbii țintă, deoarce unele categorii de organizare administrativă există în unele țări, culturi și limbi dar nu și în altele: *municipiul Târgu-Mureș* se traduce corect în limba maghiară ca *Marosvásárhely megyei jogú város* și nu *municipium* (un calc după românescul *municipiu*).

Termenii entopici intră și ei în categoria toponimelor. Termenii entopici (Dan, 2006, 179) se referă la: a. forma de relief (coaste, culmi, creste, stânci, trecători, păduri), b, hidronimie, c. activități ale omului (legate de sol, animale, vegetație, agricultură, căi de comunicație), d. fenomene meteorologice. Tocmai de aceea am inclus denumirile pădurilor, dealurilor, trecătorilor, etc. în categoria toponimelor - elemente culturale.

Denumirile sărbătorilor religioase și nereligioase diferă în funcție de caracterul sărbătorii: atunci când ambele culturi celebrează sărbătoarea respectivă, denumirea sărbătorii se traduce, respectând normele ortografice ale limbilor (Crăciun*/karácsony, Paste-húsvét* sau *farsang-Câșlegi*. Dacă o sărbătoare nu este proprie și culturii și limbii țintă, denumirea

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

sărbătorii se traduce în cazul în care numele sărbătorii sugerează semnificaţia: *Thanksgiving-Hálaadás napja* denumirile opace din punct de vedere semantic nu se traduc, aşadar *Halloween* rămâne *Halloween,* iar *Noaptea de Sânziene* sau *ziua sfântului Ilie* reprezintă o dificultate în traducere pentru culturile care nu celebrează aceste sărbători.

Denumirile instituţiilor se traduc, dar se respectă traducerile oficiale, dacă acestea există sau specificităţile limbii ţintă: astfel *şcoala normală* se traduce ca *tanítóképző* în limba maghiară, *liceu* este *gimnázium* şi *colegiu* este *főgimnázium*. Substantivul propriu din denumirea instituţiei poate rămâne netradus: *Banca Carpatica/Carpatica Bank*, dar în cazul în care există instituţii similare în ambele culturi, denumirea poate fi tradusă: *Banca Naţională a României, National Bank of Greece* sau *Román/Görög Nemzeti Bank, Bancpost/Postabank.*

Corpusul pe care am efectuat această cercetare asupra traducerii culturemelor este alcătuit din 380 cuvinte şi expresii (extrase din prima parte a romanului *Ion*), cuvinte şi expresii care pot fi considerate referinţe culturale. Printre ele am inclus diminutivele, formulele de alint şi de adresare afectivă folosite de personaje, care alcătuiesc o reţea extrem de densă. Traducerea formulelor de adresare şi traducerea ticurilor de adresare sunt de asemenea incluse în corpus. Celelalte tipuri de culturem analizate sunt expresiile legate de sărbători, numele proprii (antroponime şi toponime, cu sau fără încărcătură simbolică), denumirile legate de gospodărie, de viaţa cotidiană, haine, dansuri, etc.

În cazul numelor proprii (antroponime şi toponime) şi a numelor de instituţii din *Ion* principalele tehnici de traducere utilizate de către traducător sunt următoarele:

- echivalenţa:*Someş-Szamos, Armadia-Ármádia, Bistriţa- Beszterce,Bucovina- Bukovina***,** *primarul Florea Tancu- a biró Florea Tancu***,** *cârciuma lui Avrum- Avrum kocsmája***,** *Uliţa cea mare- Nagy utca***,** *Săscuţa-Szászkút;*
- echivalenţa cu nume propriu netradus**:***învăţătorul Zaharia Herdelea- Zaharia Herdelea tanitó, Alexandru Pop Glanetaşu- Alexandru Pop Glanetaşu, Macedon Cercetaşu- Macedon Cercetaşu, Todosia- Todosia, văduva lui Maxim Oprea- Maxim Oprea özvegye, Ion, feciorul Glanetaşului- Ion, a Glanetasu fia, domnişoara Laura- Laura kisasszony ;*
- nume propriu netradus şi schimbare de sens:*Ana lui Vasile Baciu-Vasile Baciu leánya;*
- nume propriu netradus, contracţie sau restrângere de sens, adică traducerea prin mai puţine cuvinte decât în textul sursă : *Ion-a-Glanetaşului-Ion Glanetaşu;*
- nume propriu netradus şi distribuire de sens, adică traducerea prin mai multe cuvinte decât în textul sursă : *George-a-Tomii- Toma fia, George;*
- adaptare cu transcriere: *Cârlibaba-Kirlibába-, satul Jidoviţa- Zsidovica, Pripas- Pripász, Uliţa din dos- Hátsó utca, Aizic-Ajzik, Glanetasu-Glanétás' ;*
- adaptare:*trecătoarea Bârgăului- borgói hágó, Pădurea Domnească- Urasági erdő, Cişmeaua Mortului- Holtak csorgója, râpele Dracului- Ördögszakadék, Pârâul Doamnei- Úrasszony pataka, Măgura Cocorilor- Darvak dombja, Gârla Popii- a Pópa patakja, Pădurea Spânzuratului-Akasztottak erdeje, Măgura Cocorilor-Darvak hegye, şcoala cea mare din Armadia-az ármádiai felsőbb iskola, cancelarie comunală-községháza, Glanetăşiţa-Glanetasuné;*

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

- traducere prin substituire culturală : *liceul din Armadia-az ármádiai gimnázium, școala normală-tanitóképző ;*
- înlocuire sau schimbare de sens : *d-na Herdelea- a tanitóné, Maria – Tătaruné;*
- contracție de sens: *d-na Maria Herdelea, soția învățătorului- Maria Herdelea, Ana lui Vasile Baciu-Ana Baciu ;*
- traducere prin ilustrare: *Savista-Oloaga-a nyomorék Savista;*
- explicitare: (*datoriile) la Someșana din Armadia-az ármádiai Somesana banknak;*
- generalizare, nume propriu tradus prin nume comun: *apoi vin Lazurile-aztán irtás következik;*
- nume propriu netradus și implicitare: *învățătorul Munteanu-Munteanu;*
- nume propriu netradus și generalizare: *preoteasa Profira-Profira asszony;*
- titlu de ziar netradus : *Familia-Familia, Gazeta Transilvaniei-Gazeta Transilvaniei, Foaia Poporului -Foaia Poporului;*
- titlul piesei de teatru/a poeziei tradus prin echivalență : *Piatra din casă-Kolonc, Rusaliile-Pünkösd, Hora Griviței-Grivica hórája ;*
- omisiunea numelui propriu titlu de poezie: *erau la strofa a treia din Răpirea Basarabiei-a harmadik strófánál tartottak ;*
- nume propriu titlu de poezie netradus, explicitare : *Deșteaptă-te , Române-Deșteaptă-te , Române kezdetű dal, Lerui Doamne-Lerui Doamne kezdetű kolinda.*

În cazulreferințelor culturale legate de gospodărie, de viața cotidiană principalele tehnici de traducere sunt următoarele:

- traducerea prin substituire culturală sau adaptare **(**substituire cu termen echivalent cultural și funcțional): *pridvor- tornác, prichiciul pridvorului- a tornác párkánya, prispă-tornác, cu o sticla de rachiu- közöttük pálinkásüveg, șură- csűr, șopron- fészer, porumbul nesăpat de-al doilea-másodkapálás , în firida hornului-a kémény üregében, în cerdac-a tornácra, dăsagi-átalvető, botezau rachiul-javában keresztelték a pálinkát, rachiu fiert și îndulcit-cukrozott forró pálinka, șură-szin, tindă-pitvar, podețul de fân-szénapadlás, mărgelușele-gyöngyök, traistă-tarisznya, opincile-bocskor, pâine de mălai-málékenyér, pânzătură-vászonkendő, să întorci pologul-megforgatni a szénát, grindă-gerenda, tocul-bőrtok, gresia-fenőkő, clăițe de fân-szénaboglya, stoguri de paie-szalmakazal, să-și ogorească și el o porumbiște-megugarolni a kukoricást ;*
- înlocuire lexicală: *cinci zloți- öt korona, zadiile-katrinca, 20 de creitari-húsz krajcár, sumanul-a zeke;*
- înlocuirea gramaticală: *să-și ducă merinde-feltarisznyázva* (verb tradus prin adverb exprimat prin participiu);
- modulare: *înfloriturile-virághimzés;*
- explicitare: *dormea pe cuptor-a kemence tetején aludt (*dormea pe vârful cuptorului*);*

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

- generalizare: *delnița-a hely (*locul*), o holdă de ovăz-zabtábla (*o bucată de pământ cu ovăz*), o limbă de porumbiște-egy keskeny kukoricás (*o porumbiște îngustă*), bulendre ve-chi-néhány rongy (*cârpe vechi*)*
- schimbare de sens prin transformare totală: *prânzul cel mic-reggelizés ideje (vremea micului dejun), pe la prânzișor-úgy kilenc óra tájt (în jurul orei 9).*

În cazulreferințelor culturale legate de haine, dansuri, elemente de etnografie principalele tehnici de traducere sunt următoarele:

- traducerea prin substituire culturală sau adaptare **(**substituire cu termen echivalent cultural și funcțional): *cămăși femeiești de stambă- női kartoningek, chiuituri- kurjongatás, tureacii cizmelor- csizmaszáruk, iuit- jujujuj, Învârtita- forgatós, poalele-pendely, brâu-öv, descântece-ráolvasás, buruieni-csodafű, moroiu-kisértet, irozii de Crăciun-a karácsonyi betlehemes játék, Îngerul Domnului-Úrangyala, Trei Crai de la răsărit-a három királyok, Necuratul-a Tisztátalan, ce să mai zici de mama pădurii-vajon milyen lehet az erdei boszorkány, i-a făcut farmece-megbabonázta az úrfit, Câșlegi-farsangban, ghicitorul din Măgura-a magurai jövendőmondó, vrăjitorii și farmece-boszorkányság és igézet (rontas jobb lenne), i-a descântat-ráolvasott, să-i dezlege pe Ana-vegye le Anaról az igézetet, velințe-szőnyegek, țoale-pokrócok, perne-párnák, cearceafuri-lepedők, pe prichici-a párkányon, pe laviță-a padon, pe laviță-a lócán ült, să le laie-meg akarta kisulykolni, leșie-lúg, scaunul de lăut-sulykolópad, maiul-sulyok, pețitoare-a leánykérő asszonyok, alaiul-a násznép, druștele-koszorúslányok, cum sade bine unui staroste isteț-ahogy az egy eszes vőfélyhez illik, lada de zestre-hozományos láda;*
- înlocuire : *ospățul s-a ținut la socrul cel mic-a lakomát Baciuéknál tartották;*
- traducerea printr-un termen neutru/ mai puțin expresiv : *vraniță-a kiskapu, singurul meșter al satului în căsăpirea râmătorilor-a falu egyetlen disznóvágó mestere, ogradă-az udvar ;*
- traducerea prin substituire culturală și explicitare : *ploscă-pálinkáskulacs, un cântec de beție, vidám mulatónóta, laibăr-lajbi, cum horesc domnii-az urak danolását, strachina înfloritǎ-a virágdiszes tálba ;*
- circumscriere: *Dumineca Tomii-a húsvét utáni első vasárnap;*
- transfer sau imprumut de termen și transcriere : *prescurile-preszkura* (aici avem de-a face și cu tehnica utilizării notei de subsol, unde se definește prescura ca fiind un tip de pâine sfințită, fără drojdie: élesztő nélkül készitett, szentelt kenyér), *la horă-a hórában, colindătorii-kolindálók, colindă –kolinda, starostele nunții, Macedon Cercetasu-Macedon Cercetasu, a lakodalom sztárosztája;*
- transfer sau imprumut de termen cu transcriere și implicitare : *juca durac-durákozott* ;
- generalizare: *iile albe- fehér gyolcsing, clăițe- kupacok ;*
- transcriere: *Someșana- szomesána, o Somesană piperată-ropogós szomesánába kezdett.*

Traducerea formulelor de adresare, a formulelor de alint și de adresare afectivă s-a făcut prin utilizarea următoarelor tehnici:

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

- substituire sau echivalenţă:*să ne ţie Dumnezeu pe toţi- Isten éltessen mindnyájunkat, Noroc, noroc, Ioane- Jó szerencsét, koma, Noroc, George- Jó szerencsét, George, domnişorule-úrfi, să trăieşti, Ioane-Isten éltessen, Ion, bată-l Dumnezeu-hogy verné meg az Isten ;*
- interjectie tradusă prin substituire culturală: *aduseşi, bre- hoztál-e, hé?, Aoleu- Hűha, ia lăsaţi, bre- hé, hadd maradjon, văleu-jaaj, Uuu mă Anuto-Hahóóó Anutaaa, Uuu mă Ionica-hahóóó, Ionica, Ehei, Zenobio-Ejnye, Zenobia ;*
- nume propriu netradus, apelativ tradus prin substituire culturală: *bade Ionică- Ion bácsi, lelea Zenobie- Zenobia néném, badea Vasile-Vasile bá, baba Rodovica-Rodovica néni, baba Firoana-Firoana anyó, bade Macedoane- Macedon bácsi ;*
- nume propriu la vocativ tradus: *Elvirica dragă-drága Elvirácskám;*
- transcriere: *Vaităr, Cosma!- Vájter, Cosma- Weiter-tovább (notă de subsol), Forverţ, Simioane!- Forverc, Simion, strajameşter- strázsamester ;*
- restrîngere de sens: *a zis jupânul- azt mondta a kocsmáros (cârciumarul);*
- imprecaţie tradusă prin contracţie de sens şi substituire culturală: *cioara dracului – moré, Bată-te Dumnezeu-a fene hogy megenne ;*
- imprecaţie tradusă prin substituire culturală: *fire-ar ale dracului toate ceterele din lume-hogy a devla enné meg, ahány hegedű van a világon, O, trăzni-te-ar să te trăznească-Ó, hogy a tüzes ménkű ütne beléd;*
- traducere literală improprie, calc sintactic : *Doamne, iartă-mă- Isten bocsáss* (în loc de formula binecunoscută *Uram bocsá'*);
- înlocuire şi distribuire de sens: *Tulai-Segitség, emberek (Ajutor, oameni buni) ;*
- transfer: *Multe gratulări, Bălan-Szivből gratulálok, Bălan ;*
- apelativ tradus prin substituire culturală : *nu vezi, leliţă-hát nem látja, lelkem, măi, ginere-vejemuram.*

În ceea ce priveşte numele proprii (antroponime şi toponime) şi numele de instituţii, observăm că traducerea acestui tip de cultureme se bazează mai ales pe echivalenţă în cazul toponimelor şi pe netraducere în cazul antroponimelor. Astfel, cele mai multe nume de localităţi sau termeni entopici (străzi, dealuri, etc) sunt traduse prin adaptare, transcriere sau substituirea cu denumirea echivalentă în limba ţintă. Observăm că în cazul toponimului *Măgura Cocorilor*[6]

[6] Substantivul *măgura* este definit în dex-online astfel:**MĂGURĂ,** *măguri,* s. f. Deal mare izolat (tăiat de ape); *p. ext.* munte. ♦ Movilă. ♦ Pădure (situată pe un loc înalt). [Var.: (reg.) **măgulă** s. f.] – Cf.alb. m a g u l ë . Sursa: DEX '09 (2009)

măgúră (măguri), s. f. – **1.** Munte. – **2.** Deal, colnic. Creaţie expresivă, plecînd de la rădăcina **măc-* sau *moc-*, care indică ideea de „obiect rotund, măciulie", cf. *moacă, măciucă.* Sing. **măg* sau **mog* s-ar fi reconstituit în *măgură,* pe baza pl. *măguri.* Pentru semantism, cf. *bot,* sp.*morro* „obiect rotund" şi „muncel" şi, la fel, ngr. μάγουλον „urmă de roată", faţă de μάγουλα „deal" (de unde mr. *măgulă* „deal", alb. *magulje*„colnic"). Ngr. şi alb. nu ajung pentru explicarea cuv. rom., deoarece trecerea lui *l* › *r* se produce numai în elementele care aparţin fondului tradiţional: în consecinţă, se poate admite doar că cuvîntul ngr. este total independent de cel rom., cum credem, sau că ambele provin dintr-un cuvînt anterior. Ultima ipoteză pare să fi sedus pe majoritatea cercetătorilor: cuvînt dacic (Hasdeu, *Cuv. din Bătrîni,*I, 280), tracic (Pascu,*Arch. Rom.*, VI, 224), balcanic (Hubschmidt, *Sard.*, I, 105); preindo-european (M. L. Wagner, *Arch. Rom.*, XV, 228; S. Pop, *Romance Philology,* III, 117-34; Lahovary 333), ipoteze care presupun toate un **magula* pe atît de obscur pe cît e de nesigur. Semnalăm că s-a gîndit şi la lat. *macula*(Diez, I, 256); la un lat. **magulum* (Meyer, *Neugr. St.*, III, 40; Papahagi, *Notiţe,* 33; Pascu, II, 62); la un sl. **magula,* care ar explica şi sl. *mogyla,*v. *movilă* (E. Schwarz, *Arch. slaw. Phil.*, XLI, 134; cf. Wędkiewicz, *R. de*

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

există două traduceri, și anume *Darvak dombja* respectiv *Darvak hegye*. Traducerea denumirii *Pădurea Spânzuratului* (la singular) poartă deja amprenta traducerii titlului romanului *Pădurea spânzuraților* (la plural), denumirea pădurii în textul maghiar devenind același ca și titlul romanului din 1922: *Akasztottak erdeje*

Antroponimele în general nu sunt traduse, existând totuși situații de transcriere (*Glanetasu-Glanétás'*), de înlocuire (sintagma *d-na Herdelea* fiind uneori tradusă prin substantivul comun *a tanitóné*). Referințele intertextuale (titlurile ziarelor, poeziilor, pieselor de teatru), atunci când se traduc, se traduc prin echivalență, omisiune sau explicitare, dar de cele mai multe ori acestea rămân netraduse. Numele proprii cu încărcătură simbolică sunt traduse mai ales prin explicitare sau ilustrare, deși un caz care s-ar fi pretat la traducere (încărcătura simbolică a numelui *Glanetașu*, provenind de la *glanetă*, însemnând *síp* în limba maghiară, a rămas neexploatat).

În ceea ce privește culturemele din domeniul gospodăriei, al vieții cotidiane procedeul cel mai frecvent utilizat este cela al traducerii prin substituire culturală sau adaptare, substituirea termenului din limba sursă cu un termen corespondent din limba țintă, echivalent cultural și funcțional cu primul. Procedeul este prolific mai ales în cazul culturemelor legate de casă, gospodărie, mobilier, activități domestice, etc. Observăm totuși, că traducătorul a preferat termenul *tornác* pentru a traduce mai multe cuvinte, e drept, sinonime (*prispă, pridvor, cerdac*), deși ar fi avut la dispoziție mai mulți termeni arhaici din limba maghiară desemnând același referent (*pitvar, ámbitus*)

Termenii legați de bancnote și bani sunt traduși prin înlocuire, dar un procedeu frecvent utilizat este și acela al generalizării sau al explicitării.

Elementele culturale care denumesc piese de vestimentație populară, haine, dansuri, obiceiuri, sărbători, elemente de etnografie sunt, și ele, frecvent traduse prin prin substituire culturală, însoțită sau nu de explicitare. Traducătorul recurge și la înlocuire (*ospățul s-a ținut la socrul cel mic-a lakomát Baciuéknál tartották*, unde culturemul *socrul cel mic* este înlocuit de numele propriu *Baciu*). Pentru sărbătorile importante în cultura sursă dar mai puțin importante în cultura țintă se folosește circumscrierea (*Dumineca Tomii-a húsvét utáni első vasárnap)* pentru dezambiguizarea contextului.

Transferul sau imprumutul de termen însoțit de transcriere este utilizat mai ales în cazul culturemelor aparent intraductibile (realități care nu au corespondent în limba și în cultura țintă): *colindă –kolinda, colindătorii-kolindálók* (deși în limba maghiară există termenul perfect echivalent *kántálás*), horă-a hóra sau *prescurile-preszkura* (însoțit de o notă explicativă la subsol). Termenul starostele are două variante în traducere (*vőfély*, tradus prin substituire cu termen echivalent cultural și funcțional) respectiv *sztároszta* (tradus prin împrumut de termen si

Slavistique, VI, 111), dar care nu explică rotacismul din rom.; la sl. (sb.)*gomila* (Cihac, II, 182), sau bg. *moǫila* (Conev 39), ambele la fel de imposibile; la un gepid **mögila* (Diculescu; Scriban), total dubios; și că, adesea, filologia se limitează să semnaleze corespondența cu alb. *magulj̈ë,* fără să tragă de aici nici o concluzie (Densusianu, *Hlr.*, 352; Philippide, II, 721; Meyer 119; Rosetti, II, 118), sau, dimpotrivă, dînd ca sigură der. din albaneză (Berneker, II, 69; Densusianu, *GS*, I, 351). Der.*măgurea,* s. f. (colnic), conservat în toponimul *Turnu-Măgurele.* – Din rom. provin ceh. *mahura,* pol. *magora*.
în http://www.szotar.ro/?szotar=rohu, măgur|ă se traduce doar ca*domb, halom*

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

transcriere). O situație similară prezintă substantivul *clăiţe*, tradus odată ca *boglya* (prin substituire culturală) iar în altă parte *kupac* (prin generalizare).

Traducerea formulelor de adresare, a formulelor de alint şi de adresare afectivă prezintă aceeași frecvență a traducerii prin substituire culturală, atât formulele de salut, cât și apelativele sau imprecațiile. Întâlnim însă și exemple de restrângere de sens dar și de calchiere.

După verificarea termenilor analizați azi în *Dicționarul maghiar român* al lui Kelemen – Szász, putem conchide, că majoritatea culturemelor domestice, etnografice, religioase, etc. din textul lui Rebreanu au fost traduse bine, indiferent de procedeul de traducere, cu mici excepții precum (*Doamne, iartă-mă* care are corespondentul perfect *Uram bocsá'*! și nu *Isten bocsáss* sau unele expresii idiomatice precum *că râd și curcile de tine*, calchiat impropriu în *még a pulykák is kikacagnak*, aspect asupra căruia nu insistăm în textul prezentului studiu)

BIBLIOGRAPHY:

Baker, Mona, (1992/2006), *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 2nd edn. London and New York: Routledge.

Ballard, Michel, (2011), *Numele proprii în traducere*, Cuvânt înainte la ediţia în limba română şi note de traducere: Georgiana Lungu-Badea, Timişooara: Editura Universităţii de Vest.

Dan, Ilie, (2006), *Studii de onomastică*, Iași: Editura Vasiliana.

Dimitriu, Rodica, (2002), *Theories and Practice of Translation*, Iași: Institutul European.

Jeanrenaud, Magda, (2006), *Universaliile traducerii*. Cuvînt înainte de Gelu Ioneseu, Iași: Polirom.

Kelemen Béla, Szász Lőrincz (ed),(2010-2011), *Magyar roman szótár*, I-II, București: Editura Academiei Române.

Klaudy Kinga, (2003), *Languages in translation*, Budapest: Scholastica.

Lungu Badea, Georgiana, (2005), *Tendinţe în cercetarea traductologică*, Timișoara: Editura Universității de Vest.

Lungu Badea, (2004), Georgiana, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timișoara: Editura Universității de Vest.

Newmark, Peter, (1988), *A textbook of translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International.

Rebreanu, Liviu,(1967), *Ion*, regény, forditotta Oláh Tibor, Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó.

Rebreanu, Liviu, (2006), *Ion*, prefață de Lucian Pricop, tabel cronologic de Ilderim Rrebreanu, București: Editura Liviu Rebreanu.

Shutteleworth, Mark- Cowie, Moira, (2007), *Dictionary of translation studies*, Manchester-New-York: St. Jerome Publishing.

Stancu Ilin, (1985), *Liviu Rebreanu în atelierul de creaţie*, Bucureşti: Minerva.

Vlakhov Sergei și Sider Florin, (1970), *Neperevodimoye v perevode: realii (The Untranslatable in Translation: Realia*) in Masterstvo perevoda 1969 (The craft of translation 1969), Moscow: Soveskii pisatel, 432.56.

Resurse online

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)

Jensen, Kim Ebensgaard, Translation and Translation Theory, fall 2008 Lecture notes, week 4 (39) University of Aalborg, http://www.hum.aau.dk/~kim/OT08/OTLN4.pdf
Lungu Badea, Georgiana, Traducerea ştiinţifică. Repere, 2004, www.litere.uvt.ro/vechi/documente_pdf/articole/uniterm/uniterm1_2004/glungu.pdf
Szijj Maria, Fordítsuk-e paellának a ludaskását?. Reáliák fordítása,In: *Nyelv Világ* 2010.március 30. (www.kvif.bgf.hu/upload/menu.../doc/20100330172529V_NyV8_Szijj.pdf, https://www.yumpu.com/hu/document/view/19405287/tovabb,
www.dex-online.ro
http://www.szotar.ro/?szotar=rohu
http://www.logos.it/lang/transl_en.html
http://www.szotar.ro/?szotar=rohu

BDD-V1603 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:44 UTC)